

**UNHA TRADUCIÓN INÉDITA
DE EVARISTO DE SELA:
DEMÓSTENES, *FILÍPICA I*. EDICIÓN E ESTUDO***

Mª Teresa Amado Rodríguez
Universidade de Santiago de Compostela
mariateresa.amado@usc.es

[Recibido: 02/03/14; aceptado: 06/06/14]

Resumo

Evaristo de Sela, helenista autodidacta e catedrático de grego de ensino medio, dedicou boa parte do seu tempo de lecer á tradución dos clásicos grecolatinos e aos traballos de lexicografía no eido da toponimia de Galicia. Entre os papeis que quedaron inéditos atopouse unha versión en galego da *Filípica I* de Demóstenes, un texto grego de difícil lectura. Aínda que quedou sen rematar, está traballada dábondo como para que mereza ser coñecida polo público culto de Galicia. Neste traballo facemos a edición do texto e estudamos o método de tradución do helenista. Para isto tentaremos avaliar o grao de desviación do orixinal, tendo en conta o ámbito lingüístico, o ámbito socio-cultural e o ámbito poético. A análise amosará as boas dotes do tradutor e calidade da versión.

Palabras clave

Tradución galega, oratoria grega, Demóstenes

* O meu agradecemento a Stella Maris González Balbuena, por permitirmos o acceso a este texto e a súa publicación.

Abstract

Evaristo de Sela, self-taught Hellenist and High School Professor of Greek, spent most of his leisure time on the translation of the Greco-Latin classics and lexicographical works in the field of Galician place names. Found among his unpublished papers was a version in Galician of the *Filípica I* by Demosthenes, a Greek text difficult to read. Although it was not finished, there is enough research on it as to be known by the educated Galician readers. In this paper we edit the text and we study the translation method of the Hellenist. For this purpose, we will try to assess the degree of deviation from the original text by taking into account the linguistic, socio-cultural and poetic spheres. The analysis will show his talent as a translator and the quality of the present version.

Key words

Galician translation, Greek oratory, Demosthenes

1. Helenista e tradutor

Evaristo González Fernández, que se facía chamar Evaristo de Sela en homenaxe á súa aldea natal no concello de Arbo (Pontevedra), distinguiuse desde a súa nenez pola arela de saber. Despois de pasar polo seminario conciliar de Tui e polo noviciado da Compañía de Xesús en Marquain (Bélxica) onde estuda latín, a comezos de 1936, sen recursos nin oficio, con 18 anos cumpridos ingresa no Rexemento de Artillería Lixeira de Pontevedra e alí sorprendeuno a Guerra Civil. Os horrores que presencia lévano a desertar e fuxir a Portugal, pero é aprexado e condenado a reclusión militar perpetua. Os anos de estadía no cárcere vanlle resultar de gran proveito intelectual, porque se inicia no estudo do grego antigo de forma autodidacta, cunha gramática e unha antoloxía de textos. En 1942 sae da cadea e empeza a exercer como profesor no Colexio Labor de Vigo, sen ningunha titulación e sen posibilidade de conseguila polos seus antecedentes penais. Aínda que son anos duros, de interminables xornadas de traballo, nas que combinaba as clases oficiais coas particulares para completar os seus ingresos, no seu escaso tempo de lecer traduce textos gregos e latinos. De 1945 son as súas versións, aínda inéditas, de dous poemas de Catulo, un fragmento do *Critón* de

Platón e uns chistes de Hierocles (González Balbuena, 2007, p. 20)¹. En 1955, cos seus antecedentes penais xa cancelados, comeza os estudos de Filosofía e Letras na Universidade de Santiago de Compostela, que simultanea co traballo como docente. En 1960 obtén o título de licenciado e pouco despois pasa ao ensino público, primeiro como interino de Lingua e Literatura Española no IES Santa Irene de Vigo, e despois como agregado de grego e en 1979 como catedrático. A nova situación laboral, con traballo estable e unha dedicación máis razoable, déixalle tempo para as súas dúas paixóns, a tradución e a lexicografía. Pero mentres que o material lexicográfico nunca foi publicado, Evaristo de Sela deu ao prelo as versións das dúas epopeas homéricas, *Iliada* e *Odisea*, que tanta sona lle ían dar². Con todo, quedaron inéditas outras traducións, alomenos as do ano 45 xa mencionadas e esta de Demóstenes que agora presentamos, atopada hai pouco pola súa filla Stella Maris entre os papeis do helenista.

2. A *Filípica I* de Demóstenes en versión galega

2.1 Criterios de edición

A *Filípica I*, obra mestra da oratoria grega, foi pronunciada por Demóstenes no ano 351 a.C. ante a asemblea ateniense. Por ese tempo a cidade, coma o resto da Hélade, estaba en plena crise política, social e económica, arrastrada desde as guerras do Peloponeso, que durante 27 anos (431 a.C. - 404 a.C.) enfrontaran en loita fratricida Esparta e os seus aliados con Atenas e os seus. A debilidade dos gregos favorecía o afán imperialista do rei macedonio Filipo II, que, decidido a estender o seus dominios, avanzaba cara ao sur facendo súas, unha tras outra, as cidades gregas e achegándose perigosamente a Atenas, sen que os seus habitantes puxesen medios para evitalo. Demóstenes, ante o desánimo dos cidadáns, elabora

1 Os poemas de Catulo e os diálogos de Platón son ben coñecidos por formaren parte do elenco de textos lidos habitualmente nas aulas, pero sorprende a tradución das *Facetiae* de Hierocles, un texto moi pouco coñecido e naquel tempo pouco doado de conseguir.

2 Dado o gran volume de texto das dúas obras e o perfeccionista que era Evaristo de Sela, o traballo prolongouse durante moitos anos. Por iso primeiro presentou un anticipo con tres primeiros libros da *Iliada* (Homero, 1977), e bastantes anos despois as versións completas de *Iliada* (Homero, 1990) e *Odisea* (Homero, 1992). Ningún outro tradutor abordou tan ambicioso labor no eido da tradución dos clásicos en Galicia.

este discurso para tentar convencerlos da necesidade de reaccionar, co argumento de que Filipo non é invencible, propoñendo a formación dun exército de cidadáns e presentando a solución que permitise recadar os cartos necesarios para afrontar os gastos que unha tropa conleva. Nin esta nin ningunha outra obra do máis grande orador da Grecia clásica, fora traducidas á nosa lingua.

A tradución galega de Evaristo de Sela está nun manuscrito de 51 páxinas, con letra bastante clara, que non deixa lugar a dúbidas de interpretación. Foi rematada o 16 de outubro de 1984, segundo consta na derradeira páxina, pero non se trata dunha versión definitiva, malia ser revisada varias veces, xa que nalgúns lugares ofrece dúas ou tres solucións posibles entre as que tería que elixir nunha necesaria revisión final. Con todo, está traballada dabondo como para ser publicada e constitúe unha achega importante á tradución dos clásicos grecolatinos ao galego, un campo aínda escaso e pouco valorado, sobre todo en comparación co que ocorre nas outras comunidades históricas con lingua propia, Cataluña e Euskadi, que fan deste eido bandeira de prestixio cultural.

Na edición que hoxe presentamos, rigorosa e respectuosa co orixinal, seguimos os seguintes criterios:

- Reproducimos o texto como está, aínda que non sempre se siga a actual normativa, axustando a ortografía só naqueles casos en que hai vacilación e sempre que non supoña alteración fónica na palabra. Por exemplo, suprímense os acentos dos demostrativos e interrogativos, así como a do adverbio afirmativo ‘si’.

- Ante a vacilación no uso dos signos de interrogación, que unhas veces aparecen só ao final e outras tamén ao principio, optamos por suprimir todos os do principio, tal como aconsella a RAG.

- O tradutor en varios lugares corrixiu a súa versión, riscándoa e poñendo outra que lle pareceu máis axeitada. Nestes casos reproducimos sempre a segunda. Estas modificacións teñen que ver con cambios na orde de palabras ou con expresións sinónimas ou equivalentes, pero nunca supoñen unha interpretación substancialmente distinta da primeira.

- Noutras ocasións en revisións posteriores tentou matizar algún termo e propón outra u outras posibilidades que escribe encima. Nestes casos reproducimos a que pola súa posición supoñemos que foi a última e as outras quedan indicadas a pé de páxina.

- Respectamos as acotacións do tradutor ao texto, poñéndooas entre corchetes cadrados, tal como fai el.

- Sen dúbida, Evaristo de Sela pensaba facer poñer notas a pé de páxina, alomenos de cuestións de *realia*, pero únicamente chegou a redactar dúas, que reproducimos, e indicamos aqueles lugares nos que deixou constancia da necesidade delas.

2.2 O texto galego

Primeira Filípica

- Se o tema de discusión, Atenienses, que o Presidente propuña, consistise en deliberar sobre algún asunto de interés común, non tocado aínda por esta Asamblea, eu, despois de agardar ata que a maioría dos oradores de sempre expuxese o seu parecer, se é que algo me agradaba do por estes dito, quedaría no sitio tranquilo, sen soltar unha voz, e se non me agradaba, entón eu mesmo intentaría dicir aquilo que eu sei sobre o particular. Mais, como ocorre que agora outra vez se vai discutir dunhas cousas, sobre as que moitas veces estes xa antes falaron, penso que, por máis que eu sexa o primeiro en erguerme para toma-la palabra, podo, cun certo motivo, agarda-la vosa indulxencia. Pois, se, en todo ese tempo pasado, estes desen os consellos debidos para o ben común, non sería agora preciso que vós tivesedes que volver a deliberar sobre a mesma materia.
- En primeiro lugar, Atenienses, non hai que desanimarse polo estado presente das cousas, por máis que todo parece ir tan mal, porque, o que é o peor desta situación en todo ese tempo pasado, iso é precisamente o mellor de cara ó futuro. E iso, que é? Que as cousas van mal, Atenienses, non facendo vós nada do que debíades facer; pois se, a pesar de pór-des vós man a todo o que era preciso, as cousas estivesen así, entón xa nin quedaría a esperanza de que algún día poidesen chegar a pórse mellor.

- En segundo lugar, ha de ser nesta hora recordado por vós, que ou ben o oídes de outros, ou ben o sabedes vós mesmos traéndoo á vosa memoria, que, por máis que os Lacedemonios tiñan en certo momento unha forza tan grande, do que aínda non vai moito tempo, vós, noblemente e dignamente, nada indigno da nosa cidade fixestes, senón que a pe firme aguantaste-la guerra en contra deles. Que por que digo isto? Para que escomencedes a darvos conta, Atenienses, e a ter sempre presente que nin nada para vós é de temer, se vos mantendes vixiantes, nin nada vai ser tal como vos queredes, se vos descoidades, aprendendo con estas leccións, a da forza de entón dos Lacedemonios, que daquela, vós venciades, por prestarde-la vosa atención ós intereses comúns, e a da insolencia de hoxe de “ese” (Filipo), pola que andamos desconcertados, por non pensarmos nós nada no que era debido pensar.
- E, se algún de vós pensa, Atenienses, que Filipo é un enemigo difícil de combater, ó mira-la magnitude da forza de que el dispón e o feito de estar perdidas para a Cidade tódalas prazas fortes, pensa ben desde logo, mais a reflexionar sobre isto: que nós tiñamos outrora, Atenienses, como terra colonizada por nós, a Pidna e Potidea e Metona³ e a todo o territorio ó seu redor, e que moitos dos pobos que agora son aliados seus, eran connosco autónomos e libres, e preferían ser amigos nosos a ser amigos del.
- Pois, se Filipo entón tivese ese pensar, de que era difícil que el poidese combater cos Atenienses, porque tan grandes fortalezas tiñan outros no seu propio territorio, desprovisto como estaba de aliados, non tería realizado nada do que agora leva feito, nin tería adquirido unha potencia tan grande. Pero isto, Atenienses, viuno ben el, que esas prazas fortes son todas coma premios

3 Nota da editora: Aquí o autor indica unha nota a pé de páxina na que repite os topónimos sen máis, quizáis pensando en facer algunha aclaración sobre a súa ubicación.

de guerra que están postos no medio do campo, e que por lei natural quedan para os presentes os bens dos ausentes, e para os que queren co traballo suar e arriscarse, os dos que son descoidados.

- E, así, despois de botar para si esa conta, todo o ten conquistado, e de todo é dono, nuns casos por dereito de guerra, coma calquera outro o tería, ó telas collido en batalla, e noutros casos, por telo logrado como bens dun aliado e amigo. Porque todos queren aliarse e colaborar cos que eles ven que están preparados e que queren pór man ó que faga falta.
- Se, pois, Atenienses, tamén vós queredes facervos agora desta tal maneira de pensar, xa que antes así non foi, e cada un de vós, alí onde debe e puider ofrecerse a sif mesmo como útil para a Cidade, deixando toda escapatoria, está disposto a actuar, -o que ten diñeiro, contribuir ós gastos de guerra, o que está na idade, alistarse na tropa- en resume e en breve⁴, se queredes se-los donos de vós mesmos e se deixades por fin de estar a agardar cada un, sen facer nada el, a que o veciño vaia facelo todo por el, recobraredes aquilo que é voso, se o quere o ceo, e, as cousas que por desleixo están perdidas, outra vez para vós colleredes, e tomaredes vinganza del.
- Porque non vaiades pensar que, coma a un deus, a el a situación actual lle está fixa para sempre, senón que hai quen o odia e hai quen o teme, Atenienses, e quen o envidia, ata no medio daqueles que agora parecen ser máis seus amigos. E cantos sentimentos se dan no tocante a el, entre outros homes, hai que pensar que todos eles tamén se dan entre os que andan ó seu redor. Anque todo iso, por causa do medo, nesta hora está disimulado, por non teren un refuxio ó que se puidesen acoller, debido á lentitude e á desidia vosa. E isto, dígovos que é hora de que o sacudades de enriba de vós inmediatamente.

4 En resumidas contas.

- Porque reparade nisto, Atenienses, a que extremo de insolencia o home ese chegou, que nin elección vos deixa de movervos ou de estar quietos, senón que fai ameazas e lanza, segundo o que din, altaneiros discursos, e non é el home que se aveña, tendo o que xa fixo seu, a quedarse satisfeito con iso, senón que está sempre a extende-lo seu territorio un pouco máis ó seu redor e, á roda nosa, en toda parte, vai pónonos redes, no en tanto que nós, nunca nos decidimos e quedamos á espera sentados.
- Cando, pois, Atenienses, cando farede-lo que é debido facer? Despois de que pase, o que? Por Zeus, diredes, despois de que haxa algunha necesidade imperiosa. Mais agora entón, que xuicio hai que facer das cousas que están a pasar? Porque eu, pola miña parte, entendo que para os homes libres a máis imperiosa necesidade é a deshonra por culpa dos feitos. Ou preferides, dime ti, seguir dando paseos, coma se tal cousa, de acá para alá, e preguntarvos ó paso uns ós outros : “Dise algo novo”? Pois pode darse algo máis novo que un Macedonio estea pola guerra sometendo ós Atenienses e administrando as súas cousas coma en propia casa?
- “Morreu Filipo?” “Non, por Zeus, senón que está malo”. E a vós que máis vos dá? Pois se ese morre, de seguida vós outro Filipo crearedes, se desta maneira seguides atendendo ás vosas cousas, porque este non tanto se fixo poderoso pola súa propia forza canto pola desidia vosa.
- Mais, aínda que así fose. Se algo lle acontecese e a Fortuna, que sempre de nós mellor que nós mesmos se cuida, tamén neste caso traballase en proveito noso, sabede que, estando alí preto, postos á espreita de todos aqueles momentos revoltos, manexariáde-la situación a gusto voso; pero, estando como agora estades, aínda que as circunstancias puxesen a Anfípolis nas vosas mans, vós non poderíades facervos con ela, por estardes tan lonxe do sitio en canto ós vosos recursos e en canto ós vosos proxectos.

- Deixo, pois, de seguir predicando que é preciso que todos esteades firmemente resoltos a cumprir co voso deber, por pensar que xa estades enterados e ben convencidos. E agora entón tratarei de vos expor o sistema de preparación, que penso eu que podería sacaros desas tales dificultades, e a forza militar que fai falta, e tódolos medios de procurar fondos, e as outras cousas que a min me parece que son as mellores e as máis rápidas para vós poder preparar, despois de vos ter rogado, Atenienses, tan só unha cousa:
- Facede o voso xuicio, despois de telo oído todo; non vos adiantedes a vulgar primeiro. E, se a alguén nun principio lle parece que falo dunha nova preparación militar, non pense que eu quero dar largas ás cousas. Pois non son precisamente os que din “ó instante” e “hoxe mesmo” os que falan de modo máis apropiado (que non é cousa de crer que, co socorro inmediato de agora, poidamos nós impedir o que xa está pasado).
- Senón que o que fala de modo máis apropiado é aquel que, no momento vos pormenorice que preparación, de armamento e de homes, é a que hai que facer, e en que cantidade, e de onde se poderá conseguir que saian recursos para continuar, ata que ou ben á guerra poñamos fin chegando a un acordo de paz, ou ben a victoria logremos sobre os enemigos. Pois así xa non será posible que suframos infortunios no futuro. Así pois, eu creo poder vos expor un proxecto en detalle, sen que teña por iso intención de impedir que calquer outro diga o seu parecer. Por min a promesa é, pois, así de grande, mailo o seu resultado xa lle dará comprobación e vós seréde-los xueces.
- Así pois, en primeiro lugar, Atenienses, eu digo que hai que equipar cincuenta trirremes, e a seguir, digo que tendes que vos facer á idea de, se fai falta, ter que tripulalas vós mesmos, embarcándovos nelas. A mais diso, propoño que se preparen trirremes, de modo que poidan levar cabalos, para a metade da cabalería, e suficientes naves de carga.

- Isto é o que eu creo que debe estar preparado contra esas súas repentinas incursións, a partir do propio territorio, nas Termópilas e no Quersoneso e en Olinto, e onde a el lle praxe. Porque é preciso meterlle isto na cabeza: que vós, saíndo desa tal despreocupación, que xa é por demais, coma cando vos lanzastes con aquela expedición a Eubea, e, antes diso, en tempos, segundo contan, coa expedición a Haliarto e últimamente, coma quen di antonte, coa expedición ás Termópilas, ó mellor, vos podedes lanzar contra el.
- A cousa, por certo, non é, en maneira ningunha, coma para ser botada a desprecio, aínda que vós agora non chegádeses a facer iso, como eu, por min, digo que se debe facer para que así el, ou ben por temor, ó saber que vós estades preparados (porque o saberá de pe a pa; porque os hai, de entre vós mesmos, quen lle informa a el de todo, en número maior do que convén) se manteña quieto, ou ben, se non fai caso diso, para que entón sexa collido por sorpresa, pois nada hai que vos impida navegar sobre o territorio del, se el mesmo vos presenta a ocasión.
- Isto é o que eu digo que debe quedar aprobado por todos e o que eu creo que debe estar preparado. Pero antes disto, Atenienses, eu digo que algunha forza desde agora debedes vós ter a man, que sen descanso gueree con el e que o fustigue. E non me faledes agora de dez mil mercenarios, nin de vinte mil, nin desas forzas que só existen postas nos papeis, senón dunha forza que estea realmente nas mans da Cidade, e que, ben nombredes a un só estratega, ou a máis de un, ou a un calquera, ou a quenquera que for, obedeza o seu mando e a toda parte o acompañe. E para esta forza eu reclamo⁵ que se procure alimento.
- Mais que forza será esa e de cantos homes? E de onde terá o alimento? E como estará disposta a facer todo iso? Eu vouvolos dicir, pasando agora a explicar por se-

5 Propoño.

parado cada un dos puntos. Digo que os mercenarios...-e mirade de non facer o que tantas veces vos perxudicou: parecéndo-vos que todo é menos do que é preciso, e votando sempre nos decretos as cousas máis grandes, á hora da verdade nin sequera facedes as cousas pequenas; senón, ó contrario, despois de facer primeiro e de procurar as cousas pequenas, ponde máis entón, enriba diso, se resulta pouco-.

- Digo, pois, que os soldados de a pé han de ser dous mil en total, pero digo que, destes, quinientos deben ser Atenienses, de calquera idade que a vós vos pareza que está ben, que presten servicio por un tempo fixo, e ese non demasiado, senón canto a vós vos pareza que está ben, cun relevo duns polos outros. No que toca ó resto, propoño que sexan mercenarios. E, xunto con estes, douscentos soldados de a cabalo, e destes, cando menos, cincuenta deben ser Atenienses, que, coma os soldados de a pé, de igual xeito fagan o servicio, e naves para estes, que poidan levar cabalos.
- Ben. Alén diso, que máis? Dez rápidas trirremes de guerra. Porque, tendo el como ten unha armada, nós temos que ter tamén rápidas trirremes, para que poida a nosa forza navegar con seguridade. E de onde para estes o alimento saírá? Eu vouvos dicir tamén isto e vou-volo mostrar, despois de que vos explique primeiro por que eu creo que unha forza así é suficiente e por que mando⁶ que haxa cidadáns prestando servicio.
- Que a nosa forza, Atenienses, teña que ser precisamente nesa cantidade, é por unha boa razón, porque hoxe por hoxe a nós non nos é posible conseguir unha forza capaz de se presentar en batalla aberta contra a forza del, senón que nos é preciso facer de piratas e nun principio valérmonos desta forma de guerra. Por iso debe ser ela unha forza que por demais nin sexa grande -pois para tanto nin temos soldada nin hai alimento- nin tampouco por demais pequena.

6 Reclamo.

–E mando⁷ que interveñan e se embarquen cidadáns por este motivo, porque sei, por telo oído, que xa antano, na guerra de Corinto, a Cidade mantiña un corpo de tropas mercenarias, do que ía ó fronte Polístrato, máis Ificrates e Cabrias e algúns outros, e que vós mesmos tomabades parte na campaña. E tamén sei, por oílo, que, postos en formación convosco, ós Lacedemonios, vencían eses mercenarios, e vós xunto con eles. Mais desde que os corpos de tropas mercenarios combaten, ó voso servicio, pero eles sós por sí mesmos, vencen ós nosos amigos e aliados, ó tempo que os nosos enemigos téñense feito máis poderosos do que convén.

E, mirando de esguello a guerra da nosa Cidade, mellor se van polo mar xunto o persa Artabazo, ou xunto a outro calquera, e o estratega tamén vai con eles, con moita razón: pois non é posible que mande, non dándolle a paga.

- Que mando eu entón? Que quitéde-los pretextos, os do estratega e os dos soldados, satisfacendo a súa paga e colocando⁸ á súa beira soldados propios, coma unha especie de vixiantes das operacións. Posto que ata hoxe certamente é unha irrisión a maneira nosa de nos comportar. Pois, se alguén vos preguntase: “Estades en paz con Filipo, Atenienses?” De seguro que a vosa resposta sería: “Por Zeus, o que é nós, non; senón que estamos en guerra con el”.
- Mais, non elixiades, en todo este tempo pasado, de entre vós mesmos e por votación, dez taxiarcos e dez estrategos, dez filarcos e dous hiparcos? E eses, entón, que fan? Fóra dun, que destinades á guerra, os restantes fánvo-las procesións xunto cos encargados dos ritos. O que pasa é que vós facéde-los taxiarcos e os filarcos, coma os que fabrican soldadiños de barro, que son para a praza e non para a guerra.
- Pois, non conviría, Atenienses, que os taxiarcos saísen de entre vós, que o hiparco saíse de entre vós, que os arcon-

7 Reclamo.

8 Pondo.

tes fosen de Atenas⁹, para que a forza fose realmente da nosa Cidade? Pero a Lemnos, si, debe navegar un hiparco saído de entre vós¹⁰, e, en cambio, é Menealo o que debe mandar como hiparco ós que combaten polas posesións da Cidade. E non digo isto por facerlle reproches ó home, senón porque debía ser votado por vós ese mando, quenquera que fose o elixido.

- Tal vez xulguedes que sí, que o que eu levo dito, está ben falado, pero ben sei que o que vós máis ansiosos estades de oír é o tocante o diñeiro, cánto vai ser e de onde sairá. Isto agora mesmo vouvolvo explicar. O diñeiro, pois. Está primeiro, a mantenza, a ración ela soa, para a forza esa, que son noventa talentos e algo máis; despois, para as dez naves rápidas, corenta talentos (vinte minas por nave cada mes); e, outro tanto, para os dous mil soldados, co fin de que cada soldado reciba para mantenza dez dracmas ó mes; e para os de a cabalo, que son douscentos, se cada un recibe trinta dracmas ó mes, son doce talentos.
- E se alguén pensa que a soldada é pequena, para que poidan manterse os soldados que están en campaña, non ten este asunto ben coñecido. Pois eu sei moi ben que, con que isto se lles apronte, o exército mesmo xa tratará de buscar, do botín de guerra, o que lles falte para completa-la soldada, sen ter que perxudicar a ninguén, nin dos helenos nin dos aliados. Eu, por min, estou disposto a embarcarme, de voluntario, con eles e a sufrir calquera cousa, se isto non fose así. De onde, pois, vai sai-lo diñeiro, que da parte vosa mando conseguir, iso vouvolvo ler agora mesmo¹¹.
- Estes son, pois, Atenienses, os medios que entre nós podemos encontrar. E vós, cando chegedes ó momento de emiti-lo voso voto, votarede-lo que mellor vos pa-

9 Atenienses.

10 Voso.

11 Nota do tradutor: O documento, coa “Exposición das fontes de ingresos”, perdeuse.

reza, para non facerdes contra Filipo a guerra só nos decretos e nas cartas, senón tamén cos feitos.

- E a min me parece que vós poderedes deliberar moito mellor sobre a guerra e sobre toda a súa preparación, se vos fixades na parte, Atenienses, onde está situado o país, contra o que guerreades e se reparades en que Filipo consegue os seus triunfos porque toma a dianteira, a maior parte das veces, en valerse dos ventos e das estacións do ano, e así, despois de esperar polos etesios e polo inverno, entón lanza a súa incursión, nun momento en que el pensa que nós non poderíamos chegar a súa terra.
- Por tanto, pensando nisto, non hai que face-la guerra con expedicións de socorro (porque chegaremos sempre demasiado tarde), senón cunha preparación continua e unha forza permanente. E, como cuarteis de inverno para esa forza vos¹², podedes sacar proveito de Lemnos e de Tasos e de Esciatos, e das illas daquela banda, nas que hai portos e trigo e todo o que é preciso para unha tropa. E, na época do ano, cando é fácil chegarse a terra e hai seguridade dos ventos, a nosa forza estará facilmente xunto o propio territorio do enemigo e xunto as entradas dos portos de comercio.
- En qué cometidos e en qué momento se ha de facer uso desa forza, ha de decilo, chegada a ocasión, o xefe por vós designado; e o que se debe pór da vos^a parte, iso é o que eu vos dei no resume por escrito. Se vós, Atenienses, procurades iso, conseguindo, primeiro, o diñeiro que eu digo, e, despois, tamén as outras cousas que son necesarias: os soldados, as trirremes, os xinetes; se cunha lei obrigades a que toda esta forza completa se manteña disposta, en pe de guerra, sendo, por un lado, vós mesmos os tesoureiros e os procuradores de todo o diñeiro, e, por outro lado, esixíndolle contas e vixiando ó estratego, acabaredes por fin de estardes sempre a deliberar sobre os mesmos asuntos, sen que fagades máis nada ca iso.

12 A vos^a forza.

- E, ademais disto, en primeiro lugar, Atenienses, quitarédes-lle a el a fonte máis grande dos seus recursos. E esta cá é? El fáivo-la guerra a vós, con recursos que saca dos vosos propios aliados, levando coma escravos de guerra e saqueando ós que atravesan o mar. E, en segundo lugar, qué, ademais disto? Vós mesmos verédesvos libres de padecer tanta desgracia. Non marchará, coma marchou, neste tempo pasado, cando fixo aquela violenta incursión sobre Lemnos e Imbros e levou consigo a concidadáns vosos coma escravos de guerra; ou cando capturou en Xeresto as nosas naves cargadas de trigo e esixiu de rescate fabulosas riquezas; ou cando, últimamente, desembarcou en Maratón e de alí se marchou coa trirreme sagrada. E vós nin podeades impedir estes feitos, nin acudir en socorro, dentro do tempo que teñades fixado.
- E así, por que, en fin, Atenienses, vos figurades que as festas Panateneas e que as festas Dionisias sempre se teñen no seu tempo debido- tanto se, os que resultan eleixidos por sorte para se encargar delas, son uns entendidos, coma se son uns profanos, festas nas que tanto diñeiro se gasta, coma para ningunha das expedicións militares, e que teñen tanta multitude e preparativo, coma non sei se o ten algunha festividade das outras todas-e que, polo contrario, tódalas vosas expedicións sempre vos chegan fóra de tempo: a de Metone, a de Pagasa, a de Potidea?
- Porque todas aquelas prestacións personais están determinadas por lei, cun turno riguroso, e cada un de vós sabe por anticipado¹³, con moita antelación, quen será administrador do coro ou superintendente dos xogos, que naquela data lle corresponden a súa tribu, cándo e de quen ha de tomar algo e qué ten que facer, e non se deixa nada descoidado nestas cousas, nada que non quede ben examinado, nada que non quede ben concretado; pero nas cousas da guerra e na preparación desta, todo

13 De antes.

está sen determinar, todo está sen endereitar, todo está sen concretar. E o resultado é que, no mesmo instante que, por oídas, nos enteramos de algo que pasou, entón é cando nombramos trierarcos; entón, cando, por medio destes facemo-las permutas de bens; entón é cando examinamos e discutimo-los presupostos; e despois disto, decretábase que se embarquen para o sevicio os metecos e os libertos; logo, de novo, que se embarquen outros no noso lugar; logo,

- namentres se están a facer estas cousas, xa está perdido, antes de alá chegarmos, aquilo polo que nós iamos saír ó mar. Porque perdémo-lo de obrar en face-los preparativos, mai-las oportunidades, que as circunstancias ofrecen, non están a agardar polas nosas tardanzas nin polas nosas evasivas. E as forzas, que nese tempo intermedio, nós pensamos que temos, son convictas de impotencia, para facer cousa algunha, nas mesmas ocasións oportunas. En cambio el chegou a tal extremo de insolencia que xa lle manda ós habitantes de Eubea cartas coma esta.

Lectura da carta¹⁴

- Destas cousas, Ateniensés, que aquí foron lidas, as máis, por disgracia, son certas, anque, posiblemente, non son agradables de oír. Ora ben, se o que un deixa de dicir no discurso, por non disgustar, deixa tamén de existir na realidade, débese entón falar diante do pobo só para agradar; pero, se o agrado das palabras, cando non se axusta á realidade, se converte na práctica nun perxuicio, é vergonzoso que nos andemos a enganar a nós mesmos, e que, ó dar largas a todo, cando, é desagradable, cheguemos sempre tarde en tódolos casos,
- e que nin sequera poidamos aprender isto, que, para levar ben unha guerra, é preciso que, os que a dirixen, non se

14 Nota do tradutor: Esta carta que Filipo mandou ós Eubeos non chegou a nós. Pero sábese que nela dába-llo consello de que non se aliasen cos Ateniensés, visto que estes 'nin a eles mesmos poden salvar'.

vexan guiados polos acontecementos, senón que eles sexan os que vaian por diante dos acontecementos, e, que da mesma maneira que un esixiría que sexa o estratego quen vaia diante das tropas, así tamén se ha de esixir que os que gobernan vaian por diante, ó tomar decisións, para que, aquilo que a eles ben lles pareza, iso se faga, e non se vexan forzados a correr detrás de sucesos que non foran previstos¹⁵.

- Pero vós, Atenienses, sendo os que contades con máis forza entre todos, en trirremes, en hoplitas, en soldados de a cabalo, en ingresos de riqueza, nunca até o día de hoxe vos aproveitastes de ningunha destas cousas para algunha empresa útil, e nada vos falta para con Filipo guerreardes da mesma maneira que os bárbaros fan cando combaten cos puños. Pois, cando aquel deles que loita, recibe un puñetazo, sempre se agarra coas mans a parte golpeada, e, se o golpe vai a outro lado, alí están as súas mans; pero, cubrirse ou mirar ó adversario, nin sabe cómo se fai nin quere sabelo.
- Tamén vós, se vos enterades de que Filipo está no Quersone-so, entón decretades que se manden socorros alá; se, nas Termópilas, alá entón; se, noutro sitio calquera corredes con el, ó seu lado, de arriba abaixo, e así sodes sempre dirixidos por él; pero, vós mesmos, nin tomades decisión algunha, que poida ser conveniente, no tocante á guerra, nin cousa algunha prevedes, á vista das situacións, ata que vos enterades ou de que algo pasou ou de que está a pasar. E isto, en tempos pasados, tal vez se puidese facer; pero, neste momento, as cousas chegaron ó límite mesmo, de maneira que xa non deixan lugar para máis.
- E paréceme a min que algún deus, Atenienses, avergonzado, por amor a Cidade, de canto entre nós acontece, inspira a Filipo esta súa febre de acción. Porque, se el, conservando o que ten conquistado e collido, quixese agora permanecer inactivo e nada seguise xa a tramar, a min me parece que a algúns de vós, a cambio de non

15 Tiñan previsto.

moverse, non lle importaría que quedasen así cousas pasadas, polas que nós teriamos públicamente incurrido nunha tacha de infamia e de cobardía, e en tódalas peores vergonzas. Pero, como a realidade é que el sempre está a emprender algo e a extendé-la man para coller máis, tal vez isto vos fará despertar, se é que non tendes xa, de todo, perdida a esperanza.

- E maravíllome eu de que ninguén de vós nin reflexione nin se irrite, ó ver, Atenienses, que o principio da guerra foi para castigar a Filipo, e que o final dela xa é para non serdes vós mesmos destruídos por Filipo. Pero é, de todo punto evidente que, se alguén non llo impide, el, polo seu lado non se vai parar. E, sendo isto así, imos quedar á espera? E, con só despachardes trirremes valeiras de forza nosa e as esperanzas dun louvamiñeiro calquera, pensades que está todo arranxado?
- Non nos embarcaremos? Non sairemos a loitar nós mesmos, cunha parte, ó menos, de soldados propios, agora, xa que antes non o fixemos? Non nos lanzaremos polo mar contra o seu territorio? “Onde entón atracaremos?” – podía preguntar alguén. Xa encontrará as partes fracas, Atenienses, a propia guerra, se botamos mans a obra, pero se nos deixamos estar na casa sentados, a escoitar cómo se insultan e se acusan, uns ós outros, os oradores, nunca nada certamente nos sucederá do que era debido.
- Porque, segundo o que eu creo, a onde queira que vaia, nunha expedición, unha parte ó menos da nosa Cidade, anque non for toda ela, alá van tamén, e son os nosos aliados, o favor dos deuses e da fortuna; pero, a onde queira que despachedes, para unha expedición, un estratega, sen máis tropa nosa, e un decreto valeiro e as esperanzas, que vos da un calquera desde a tribuna, nada alá vos sucede do que era debido, senón que os enemigos fan burla de vós e os aliados morren de medo a tales expedicións.
- Porque non é posible, non é posible que un só home poida

algunha vez realizarvos tódalas cousas que vós queredes. Prometer e asegurar e acusar a torto e a dereito, iso sí que é posible; pero, como resultado disto, as cousas están perdidas. Porque, mentres o estratego mande nuns míseros mercenarios sen paga, e mentres, os que diante de vós minten con toda facilidade sobre as cousas que aquel poida facer, se encontren aquí, e mentres vós decretedes, segundo o que deles oídes, calquer cousa que ás mans se vos veña, que é o que se pode esperar?

- Como, entón, se acabarán estas cousas? Cando vós, Atenienses, teñades os propios soldados como testigos das operacións que se realizan polos estrategos e como xueces, ó chegaren a casa de volta, das contas que rinden por elas, de maneira que vós non só oiades conta-las cousas que vos son propias, senón que tamén as vexades, por estardes presentes no sitio. Pero hoxe en día, as cousas chegaron a tal punto de infamia que cada un dos estrategos é xulgado por vós, dúas veces ou tres, como reo de pena de morte, e, en cambio, contra os enemigos ningún deles se atreve a loitar, nin sequera unha vez, nunha loita a morte; senón que prefiren a morte por seren fabricantes de escravos ou ladróns dos camiños, mellor que morreren polo que era debido. Porque, ir á morte por ser condenado nun xuicio, é propio dun malfeitor, pero o deber dun estratego é morrer loitando co enemigo.
- E, de entre nós, uns, camiñando de acá para alá, din, que Filipo, de acordo cos Lacedemonios, está preparando a destrución dos Tebanos e que trata de destroza-las democracias; e outros, que despachou embaixadores ó rei de Persia; e outros, que está fortificando cidades en Iliria; e outros, cada un fabricando noticias, camiñamos de acá para alá.
- Pola miña parte, Atenienses, eu creo, sí, polos deuses, que el está embriagado coa grandeza dos triunfos obtidos e que soña, no seu corazón, con outros moitos iguais, por ve-la ausencia de quen llo queira impedir e por estar enfunchado con eses triunfos obtidos; pero non creo, por

Zeus, que se propoña actuar de maneira que os máis necios de entre nós saiban o que el ten intención de facer. Poilos máis necios son os que inventan noticias.

–Pero se, deixando a un lado estas cousas, caemos na conta de que ese home é noso enemigo; e que nos priva daquilo que é noso; e de que por moito tempo foi insolente; e de que, todo canto ata agora esperamos que alguén fixese por nós, saíu despois contra nós; e de que o futuro está só en nós mesmos; e de que, se agora non queremos loitar con el alí, tal vez nos veremos forzados a facelo aquí; se ó fin caemos na conta disto, teremos chegado a decatarnos dos nosos deberes e a vernos libres de discursos en van. Porque non se trata de estar agora a cismar en tódalas cousas que poidan acontecer no futuro, senón de caer ben na conta de que ese futuro será para nós desastroso, se non prestáde-la debida atención ó momento presente e non queredes facer aquilo que máis vos convén.

–Eu, polo que a min fai respecto, ningunha vez no pasado, só para agradar, optei por dicir cousa algunha da que eu non estivese tamén convencido de que ía ser de proveito, e hoxe aquí, de igual maneira, todo aquilo que eu entendo, sen dobreces, sen esconder cousa ningunha, con toda libertade e franqueza expúxeno diante de vós. E así como sei que a vós vos é de proveito oí-lo mellor, así eu queredes sabe-lo proveito que tamén lle vai da-cousa a quen dixo o mellor. Porque así eu estaría moito máis satisfeito. Pero agora, por máis que na incertidume do que a min me vai ocorrer¹⁶ como consecuencia destas proposicións, sen embargo, por estar convencido de que, se as levades á práctica, elas vos serán de proveito, eu prefiro dicilo. E que na votación venza aquilo que para todos vai ser de proveito!

16-10-84

16 Nota da editora: neste punto falta un verbo na tradución.

3. Estudo da tradución

Boa parte dos teóricos consideran que unha tradución debe ser fiel aos contidos e ao estilo do orixinal. Sobre esta base trataremos de avaliar o grao de desviación que presenta esta versión da *Filípica I* de Demóstenes, e para iso teremos en conta os tres ámbitos que, segundo Holmes (1988), un dos grandes especialistas na tradución literaria, hai que considerar: o ámbito lingüístico, o ámbito socio-cultural e o ámbito poético.

3.1 Ámbito lingüístico

Para analizar as desviacións producidas no ámbito lingüístico temos en conta os tipos que identificou e definiu Santoyo (1980) para as versións castelás do inglés, por parecernos un método de análise claro e preciso, que xa deu bos resultados aplicado ao estudo das traducións dos clásicos greco-latinos. No caso desta versión distinguimos as seguintes desviacións:

3.1.1 Adicións innecesarias

Este tipo de desviación no nivel lingüístico ofrece un catálogo amplo de exemplos e constitúe un trazo moi característico da forma de traducir de Evaristo de Sela. Trátase sobre todo de adicións que especifican contidos xenéricos, explicitan elementos elididos ou engaden outros que redundan no xa expresado, pero só excepcionalmente traizoan o espírito do texto orixinal. Os substantivos ampliáanse con determinantes adxectivos (3.11 τοῖς πράγμασι, ‘ós intereses comúns’; 14.3 καινήν παρασκευήν, ‘nova preparación militar’), complementos preposicionais (15.2 παρασκευή, ‘preparación, de armamento e de homes’; 22.2 τριήρεις, ‘trirremes de guerra’; 32.9 πρὸς αὐτῇ τῇ χώρᾳ, ‘xunto o propio territorio do enemigo’; 45.4 ἄν στρατηγὸν, ‘un estratega sen máis tropa nosa’; 48.4 ὡς βασιλέα ‘ó rei de Persia’), e oracións de relativo (8.7 ἀποστροφῆν, ‘un refuxio ó que se puidesen acoller’). A versión de 34.8 τὰ πλοῖα συλλαβῶν, ‘capturou as nosas naves cargadas de trigo’ especifica a natureza do cargamento, que nin indica o orixinal nin o contexto permite deducir. En 24.10 Ἀρτάβαζον, ‘o persa Artabazo,’ fai do nome do caudillo unha aposición dun xentilicio que non está no grego. En 1.1 ἐν περὶ καινοῦ τινοῦ πράγματος a ampliación afecta ao substantivo, determinado por un complemento preposicional, ‘asunto de inte-

rés común’, e ao adxectivo traducido por un participio ao que se lle engade un axente, ‘non tocado aínda por esta Asamblea’ que non se corresponde con ningún elemento do orixinal.

Son frecuentes as explicitacións de complementos inherentes non expresados na predicación. É o caso de 1.5 ἃ γινώσκω, ‘aquilo que eu sei sobre o particular’; 1.9 βουλευέσθαι ‘volver a deliberar sobre a mesma materia’; 7.5 εἰσφέρειν ‘contribuír ós gastos de guerra’. Outras veces expande a predicación con complementos non inherentes menos previsible sintácticamente, pero deducibles do contexto extralingüístico: 1.4 ἡσυχία ἄν ἦγον, ‘quedaría no sitio tranquilo, sen soltar unha voz’; 1.7 ἀναστάς, ‘erguerme para toma-la palabra’; 1.8 τὰ δέονθ’ ... συνεβούλευσαν, ‘desen os consellos debidos para o ben común’; 8.4-5 καὶ ἅπανθ’ ὅσα περ κἂν ἄλλοις τισὶν ἀνθρώποις ἔνι, ‘e cantos sentimentos se dan no tocante a el, entre outros homes’; 19.8 καὶ ἀκολουθήσει ‘e a toda parte o acompañe’; 25.5 εἰρήνην ἄγετ’ ‘estades en paz con Filipo’; 40.7-8 προβάλλεσθαι δ’ ἢ βλέπειν ἐναντίον οὐτ’ οἶδεν οὐτ’ ἐθέλει, ‘pero, cubrirse ou mirar ó adversario, nin sabe cómo se fai nin quere sabelo’; 51.9 νικῶη δ’, ‘na votación venza’. En 10.5 περιούτες, ‘dando paseos, coma se tal cousa, de acá para alá’, e en 10.8 τὰ τῶν Ἑλλήνων διοικῶν, ‘e administrando as súas cousas coma en propia casa’, engade unha comparativa, que no segundo caso quizais vén motivada polo participio διοικῶν, en cuxa composición está a raíz sobre a que se forma οἰκία, ‘casa’.

Haí uns cantos exemplos nos que repite innecesariamente elementos comúns de estruturas paralelas elididos no orixinal. Así ocorre en 14.4-15.2 οὐ γὰρ οἱ ταχὺ καὶ τήμερον εἰπόντες μάλιστ’ εἰς δέον λέγουσιν ... ἀλλ’ ὅς ἂν δείξει, ‘pois non son precisamente os que din “ó instante” e “hoxe mesmo” os que falan de modo máis apropiado ... senón que o que fala de modo máis apropiado é aquel que...’, en 1.3-5 εἰ μὲν ἤρεσκε τί μοι τῶν ὑπὸ τούτων ῥηθέντων, ἡσυχίαν ἄν ἦγον, εἰ δὲ μή, τότε ἂν καὺτὸς ..., ‘se é que algo me agradaba do por estes dito, quedaría no sitio tranquilo, sen soltar unha voz, e se non me agradaba, entón eu mesmo ...’, ou en 17.5-7 ὡσπερ εἰς Εὐβοίαν καὶ πρότερόν ποτέ φασιν εἰς Ἀλιάρτον καὶ τὰ τελευταῖα πρόην εἰς Πύλας, ἴσως ἂν ὀρμήσατε, ‘coma cando vos lanzastes con aquela expedición a Eubea, e, antes diso, en tempos, segundo contan, coa expedición a Haliarto e últimamente,

coma quen di antonte, coa expedición ás Termópilas’, ó mellor, vos podeades lanzar contra el’; aquí o contido do verbo principal ‘lanzarse a unha expedición’ se repite parcialmente ante todos os complementos da comparativa. Non faltan casos de adición dun verbo ao que se subordina alguna oración do texto. En 14.6 οὐ γὰρ ἂν τὰ γ’ ἤδη γεγενημένα τῇ νυκτὶ βοηθεία κωλύσαι δυναθεῖμεν, ‘que non é cousa de crer que, co socorro inmediato de agora, poidamos nós impedir o que xa está pasado’, convirte a oración parenética nunha oración subordinada substantiva por adición dunha oración que actúa como principal.

Algunhas das adicións detectadas supoñen pequenas desviacións do contido do texto orixinal. En 1.1 ao engadir nunha oración impersoal o complemento inherente suxeito, ‘o Presidente’, pode entenderse que recae neste cargo a iniciativa da presentación de propostas de debate. O pronome ‘outros’ engadido en 5.3 Ἀθηναίοις ἔχουσι τοσαῦτ’ ἐπιτειχίσματα τῆς αὐτοῦ χώρας, ‘cos Atenienses, porque tan grandes fortalezas tiñan outros no seu propio territorio’, supón atribuír-lle o dominio das fortalezas a alguén distinto dos atenienses, cando no texto grego a construción de participio concertado non deixa lugar a dúbidas. Na concesiva de 2.2 οὐδ’ εἰ πάνυ φαύλως ἔχειν δοκεῖ, non hai suxeito, pero o contexto indica que o que vai mal é ‘a situación actual’, explicitada na principal en τοῖς παροῦσι πράγμασιν. A adición do pronome ‘todo’ na tradución ‘por máis que todo parece ir tan mal’ pode estar motivado pola semellanza do adverbio πάνυ, ben traducido aquí por ‘tan’, co adxectivo πᾶν.

3.1.2 Supresións

O capítulo das supresións é moi breve e estas, as máis das veces, non parecen debidas a vontade consciente, senón máis ben a descoidos que probablemente corrixiría na revisión necesaria para unha versión definitiva. En 3.5 non traduce ὑπὲρ τῶν δικαίων que indica o beneficiario dos padecementos dos atenienses. A omisión en 44.5 de τῶν ἐκείνου πραγμάτων, determinante de τὰ σαθρά, no que o deíctico ἐκείνου indica a Filipo, dá lugar a unha interpretación ambigua na que se podería entender erroneamente que ‘os puntos fracos’ son dos atenienses. Outro tanto ocorre en 10.8 onde a supresión do xenitivo

na expresión τὰ τῶν Ἑλλήνων διοικῶν e a substitución polo posesivo ‘súas’ fai supoñer ao lector da versión galega que o referente do pronome é Ἀθηναίους, complemento do participio anterior, e non os gregos en xeral como explicita o texto. En 33.9 a supresión de τῶν δὲ πράξεων, xenitivo determinante de τὸν λόγον, no ten consecuencias importantes na comprensión do texto, xa que se deduce facilmente polo contexto. En 18.4 a eliminación dun εἰς duplicado con función enfática, non ten repercusión semántica, aínda que si estilística.

3.1.3 Modificación léxica

Sinalamos aquí aqueles casos nos que os termos galegos elixidos para a tradución non cobren todo o sentido da palabra grega. Como corresponde a un tradutor da experiencia e competencia de Evaristo de Sela, as modificacións léxicas polo xeral non pasan de ser cuestións de matiz, máis que auténticas desviacións do significado orixinal. En 3.1 e 34.4 ἔπειτα, que indica posterioridade temporal, sen determinar orde, é traducido por ‘en segundo lugar’, en correlación co πρῶτον de 2.1 e de 34.1. En 27.3 cambia o xenérico τῆς πόλεως polo específico ‘de Atenas’. A palabra σῖτος, ten o significado concreto de ‘trigo’, e así é como aparece na tradución, e o máis xenerico de ‘alimento’, que é o que ten neste texto de Demóstenes, polo que sería máis axeitado ese termo ou quizais ‘pan’. O grego ἄγορά significa ‘praza’, espazo físico da cidade, pero tamén as actividades que se realizan nese espazo cidadán, tanto privadas, ‘mercado’, como as públicas que teñen que ver co goberno da cidade, ‘asamblea’. En 26.6 o texto de Demóstenes contrapón ἄγοράν e πόλεμον, é dicir, actividade política e actividade militar, que a tradución galega ‘praza’ non recolle. O grego πολιτεία permite moitas posibilidades de tradución que concretan formas de relación do cidadán e estado: ‘constitución’, ‘régime político’, ‘goberno’ etc. En 48.3 Evaristo de Sela elixe ‘democracia’ para traducir un texto pouco concreto. Con todo, o contexto e o coñecemento extratextual dos acontecementos permiten deducir que o termo se refire á política exterior de Tebas con outras cidades gregas, nomeadamente coas de Beocia e Arcadia, que tanto preocupaba a Filipo e contra a que combatía (Wooten, 2008, p.117). Por tanto ‘confederación’ recollería mellor o sentido πολιτεία neste contexto.

Neste apartado cómpre sinalar tamén a tendencia a facer traducións perifrásticas dos verbos: 2.7 γενέσθαι, ‘poidesen chegar a pórse’; 5.9 πονεῖν, ‘co traballo suar’; 15.7 μὴ κωλύων ‘sen que teña por iso intención de impedir’.

3.1.4 Modificación semántica

Consideramos aquí a interpretación incorrecta dun elemento gramatical e a súa repercusión no sentido xeral do texto. O máis salientable dentro deste capítulo ten que ver co uso dos modos e tempos verbais, sen dúbida unha das cuestións máis complexas da sintaxe da lingua grega. En 17.7 ἄν ὀρμήσαιτε ‘vos podedes lanzar contra el’, o indicativo non recolle o valor do optativo de posibilidade. Outro tanto ocorre en 10.6 γένοιτο γὰρ ἄν..., onde o optativo con ἄν en interrogativa fai supoñer unha resposta negativa que non se deduce co indicativo da tradución: ‘pois pode darse ...?’. Hai tendencia a traducir os aoristos das prótases de condicionais irrealis por pretérito de subxuntivo, 1.8 συνεβούλευσαν ‘desen os consellos’, 5.2 ἔσχε ‘tívese’, cando tería que facerse por antepretérito de indicativo, ‘deran consellos’, ‘tiveran’, pero parece tratarse máis ben dunha confusión no galego por influencia do castelán, onde *diera/diese* son alomorfos do pluscuamperfecto de subxuntivo. En 44.4 ἦρετό τις o verbo en imperfecto indica acción pasada real, e non posibilidade, como está na tradución ‘podía preguntar’. Fóra destas cuestións de modo e tempo, imputables algunhas delas a confusión na lingua de saída, queda pouco que dicir. O tradutor dálle una interpretación anafórica ao demostrativo de 12.1 καίτοι καὶ τοῦτο, que é catafórico. En 22.6-7 πολίτας τοὺς στρατευομένους εἶναι κελεύω, o participio substantivado é o suxeito do infinitivo e πολίτας o predicado nominal, de modo que a tradución debería ser ‘mando que os que presten servizo sexan cidadáns’. A versión que ofrece Evaristo de Sel ‘mando que haxa cidadáns prestando servizo’ interpreta πολίτας como suxeito, acompañado dun participio apositivo.

3.2 **Ámbito socio-cultural**

Este apartado ten escasa relevancia nesta análise, xa que o autor é fiel aos contidos culturais do orixinal. Para os termos que designan elementos culturais da Grecia do s.V a.C., como son todos aqueles referidos á organización das distintas institucións da πόλις, opta polo préstamo, cos mínimos pero necesarios axustes gráficos, fonéticos e morfolóxicos para que, unha vez incorporados á lingua galega sexan ben aceptados polo público culto destinatario da tradución: taxiarco, hiparco, filarco, trieraco, hoplita¹⁷. Como excepción, para χορηγός e γυμνασίαρχος, dous termos compostos en grego, prefire o procedemento do calco, facendo un sintagma que recolle a tradución de cada un dos lexemas que os compoñen: ‘administrador do coro’ e ‘superintendente dos xogos’ respectivamente. En calquera caso, préstamo e calco forman parte do procedementos de tradución directa ou literal e non son máis ca simples transferencias lingüísticas, ‘o grao cero’ da tradución (Vinay, J.P. & Darbelnet, J., 1973, p.47).

3.3 **Ámbito estilístico**

A avaliación do estilo supón máis dificultade pola intervención do subxectivismo no proceso valorativo. Teremos en conta aquí dous criterios esenciais para medir o grao de desviación estilística: acepcións léxicas e orde de palabras.

3.3.1 **Acepcións léxicas.**

O tradutor escolle axeitadamente lexemas e expresións galegas que se corresponden coa lingua grega, non no tocante ao contido, aspecto do que xa demos conta en Modificacións léxicas, senón ao ton formal dun discurso político.

17 Este sistema é o que emprega tamén para os topónimos e antropónimos, denominado ‘transcripción’ por Fernández Galiano (1969, p.21) e aconsellado por el como o máis adecuado para os nomes propios. Nas versións de *Iliada* e *Odisea* Evaristo de Sela empregaba a transliteración, que consiste en substituír cada letra grega pola equivalente no alfabeto latino. Esoutro sistema é pouco aconsellable por incomodo para o lector.

3.3.2 Orde de palabras.

Hai que ter en conta que en grego non hai unha orde de palabras fixa, circunstancia facilitada pola flexión e a concordancia, que son os procedementos gramaticais para marcar a relación entre os elementos da oración. Polo tanto a orde ten máis que nada valor expresivo. A dificultade que isto supón para o tradutor de calquera texto grego, increméntase no caso de Demóstenes pola complexidade da sintaxe, con longos períodos nos que as subordinadas se van inserindo en distintos niveis do enunciado, ata o punto de perdermos o fío, nós e mais o propio autor, a xulgar polos anacolutos que comete nalgún parágrafo. Evaristo de Sela procura manter a orde de palabras do orixinal, sempre que a lingua galega llo permite, poñendo coidado sobre todo en respectar as posicións enfáticas coas que o autor busca destacar algún elemento da oración. As abundantes modificacións que realizou na súa versión, tal como amosan as riscaduras e a numeración de varias palabras para indicar en que orde deben ser lidas, falan da súa preocupación por este aspecto. Tamén é respectuoso coa complexidade sintáctica, malia a dificultade do texto, que por veces require ser lido varias veces para ser comprendido. Pero isto é un problema de Demóstenes, non de Evaristo de Sela.

4. Conclusión

Evaristo de Sela domina o grego e o galego e tiña bos dotes de tradutor, o que se manifesta nesta *Filípica I* en galego, literal na medida do posible, axustada en contido e estilo ao orixinal grego, aínda que con tendencia a adicións innecesarias que intentan explicitar o sobreentendido, xustificadas pola intención de lle facilitar ao lector a comprensión dun texto difícil. Como dixemos anteriormente, non é esta unha versión definitiva, pero podemos dicir que estamos ante una boa tradución, que seguro que coa revisión final chegaría a excelente.

Referencias bibliográficas

- FERNARDEZ GALIANO, M. 1969. *La transcripción castellana de los nombres propios griegos*. Madrid: Sociedad Española de Estudios Clásicos, 1969.
- GONZÁLEZ BALBUENA, S.M. 2007. “Introducción”. En EVARISTO DE SELA, *Versos de preso e outras rimas*. Sada, A Coruña: Edicións do Castro, 2007.
- HOLMES, J.S. 1988. “The Cross-Temporal Factor in Verse Translation”. En Holmes, J.S. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 1988, pp. 35-44.
- HOMERO, 1977. *A Iliada I*. Referimentos e traducción ó galego polo prof. Evaristo de Sela. Vigo: Castrelos, 1977.
- HOMERO, 1990. *A Iliada*. Versión galega de Evaristo de Sela, Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 1990.
- HOMERO, 1992. *Odisea*. Versión galega de Evaristo de Sela, Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 1992.
- SANTOYO, J.C. 1980. “Propuestas para una sistematización del análisis diferencial de traducciones inglés-castellano”. En *Revista Española de Lingüística*. nº10, pp. 240-241.
- VINAY, J.P. & DARBELNET, J. 1973. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. París: Didier, 1973.
- WOOTEN, C. 2008. *A Commentary on Demosthenes' Philippic I*. Oxford-New York: Oxford University Press, 2008.

Bibliografía

- AMADO RODRÍGUEZ, M.T. “Estudios clásicos e Galicia. Bibliografía”. [Disponible en liña: <http://www.gfc-usc.org/?q=es/node/98> .]
- AMADO RODRÍGUEZ, M.T. & A. PEREIRO PARDO, A. 1999. “Tres traducciones del griego al gallego”. En COUCEIRO, X.L. (ed.) *Homenaxe ao Profesor Camilo Flores*. Santiago: Servizo de Publicacións da USC. 1999, pp. 9-23.
- BERMÚDEZ RAMIRO, J. 1991. “Las *Odas* de Horacio. Criterios científicos para evaluar su traducción”. En *Estudios Clásicos*. 100, nº 12, pp. 119-142.

- GONZÁLEZ DELGADO, R. 2005. “Anacreonte en la prensa del siglo XIX”. En *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Griegos e Indoeuropeos*. Vol. 15, pp. 175-195.
- GONZÁLEZ DELGADO, R. “Una traducción desconocida de Safo de 1815”. En GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M. (coord.). *Mujeres de la Antigüedad: Texto e imagen. Homenaje a Mª Ángeles Durán López*. Perséfone. Ediciones Electrónicas de la AEHM/UMA, pp. 75-103.

